

JURIJ KACSIJ PETŐFI-FORDÍTÁSAI

Medve Anna – Medve Zoltán

Kárpátaljának Magyarországhoz történt visszacsatolása (1938. november), illetve visszafoglalása (1939. március) után az ungvári, munkácsi és huszti gimnáziumok ruszin tagozatú osztályai folyamatosan tovább működtek. Ungváron a ruszin nemzetiségű igazgató, Szulincsák László vezetése alatt a régi ruszin gimnázium tanárai az anyaországból idehelyezett kiváló fiatal tanárokkal kiegészítve a tantestületet (20:20 arányban), a tanévvesztést elkerülendő, látták el nem éppen könnyű feladatukat (Évkönyv 1938/39). A múlt századból és a csehszlovák éra idejéből öröklött nyelvi harc (ruszin, orosz, ukrán irányzat) "megoldásaként" a magyar kormány a helyi, azaz a ruszin nyelvet tette hivatalossá, engedélyezve az orosz nyelvű sajtó és irodalmi kiadványok megjelenését. Az anyanyelvét használó intelligencia elhatárolta magát mind az orosz, mind az ukrán nemzettől. Sztripszky Hador a *Literaturna Negyilja* 1941. november 23-i számában kijelentette: "Tudjátok, hogy mi, ruszinok, nyugathoz tartozunk."

Az irodalmi élet fokozatos helyreállítása után az újságok és folyóiratok hasábjain, majd az önálló kiadványokban az új művek mellett fordítások is megjelennek, elsősorban a magyar irodalom alapvető, nem nagy terjedelmű művei. Az immár ismét önállóvá alakult ruszin gimnáziumokban a lelkes tanárok vezetésével irodalmi körök alakulnak, s ezekben a műhelyekben a fiatal tehetségek műfordítással is próbálkoznak. A fiatal tanárok pozitív hozzáállása és entuziazmusa segíti ezt a tevékenységet. Itt meg kell említenünk a később szlavistákká vált és általunk ismert kollégák nevét (Suara Róbert, Rudnay Károly, Scheffer /Cséke/ Miklós), valamint az irodalomtudományt művelő szakembereket (Martinkó András, Palkó István). Nem hallgathatjuk el azt a tényt sem, hogy le tartóztatásáig (pontosabban: áthelyezéséig) a ruszin tagozat alsóbb osztályaiban az akkor már a Csendes Dont fordító Kovai Lőrinc tanította a magyar nyelvet (vö. *Igazság c. regényét*).

A fiatal költő-műfordító nemzedék egyik tagja volt az a J. Kacsij, aki ötödikes korában Scheffer Miklós tanítványaként ismerkedett a magyar irodalommal (Évkönyv 1940/41) és két év múlva Petőfit fordította

anyanyelvére: arra a ruszin nyelvre, amely a szovjet rezsim kezdetén – a névadó ünnepségen – a "kárpátukrán" nevet kapta, majd "nemlétezővé" nyilvánított: ukránná avanszált vagy degradálódott. A piacere! (Medve-Újj 1996).

Petőfi ismert költeménye két költő fordításában is megjelent: a fiatal, de már nem kezdő E. Baleckij oroszra (Концомъ сентября), az egészen fiatal, 18 éves, kezdő J. Kacsij pedig helyi ruszin nyelvre (Концемъ септембра) fordította le Petőfi remekét.

Merész vállalkozás mindkettő, még akkor is, ha mindkét fordító jól ismerte a magyar nyelvet, s emellett Baleckij már filológus végzettséggel is rendelkezett. Mert a költemény, amellett, hogy a magyar szerelmes líra egyik gyöngyszeme, alapeszméjét, erkölcsi tartalmát, keletkezésének körülményeit tekintve alig különbözik az átlagostól. Hogy mi emeli mégis magasra, az átlag fölé, az csak magából a versből érthető meg.

"Az első szakasz négy kezdő sorában kemény, határozott kijelentéseket hallunk a virágzó völgyről és a hókoszorús bércekről. Az első és második, a harmadik és negyedik sor párhuzamosan fest egy ellentétet" (Kosztolányi 1973, 452). Ezt a négy sort – Kosztolányi megállapítását figyelembe véve –, intuitív módon bár, de lényeglátóbban ragadta meg és tolmácsolta a fiatal Kacsij:

Цвѣтуть ще въ долинѣ миленькѣ такъ цвѣты,
 Ще все зеленѣ тополя въ окнахъ,
 А видишь тамъ посла вже зимного свѣта?
 Покрывъ снѣгъ усе вже въ високихъ горахъ.

Baleckij ebben a részben a természetadta képet mesterkéltté teszi: a nyárfa smaragdba öltözött – тополь одѣтъ въ изумрудъ; a valóságot lehetőséggé degradálja: érzed, hogy hamarosan itthagya minket a természet zöldje – чувствуешь, скоро насъ зелень покинетъ.

Petőfinél az ellentét és párhuzam folytatódik a második négy sorban "minden utalás és áthidalás nélkül": a költő nem magyaráz, határozott kijelentéseket tesz. Az első két sorra az ötödik és hatodik, a második kettőre a hetedik és nyolcadik válaszol: a természeti kép átvitele az egyénre a valóságban – és a versbeli megoldásban is – pontos, még mértanilag is; a virágzó völgy éppúgy alantabb van, mint a még forró szív, s

a jeges bérc éppúgy magasabban, mint a már dörögött fő" (Kosztolányi 1973).

Nos, ezzel a párhuzammal és ellentéttel a megfelelő soroknak egy-egy külön tömör gondolatot kifejező megoldást adni teljes egészében egyik fordító sem tudott. Míg azonban Kacsij az ötödik sort az eredetinek megfelelően, adekvát módon adja vissza – А въ моему сердцю ще лѣто горяче –, és lényegében a további sorok is megfelelnek az eredeti párhuzamnak, addig Baleckij fordításában a két-két sor egy-egy mondatá, egyetlen gondolattá szűkül:

А въ сердцѣ моемъ молодомъ расцвѣтають
 Лучи золотистой весенней поры,
 Но голову мнѣ серебромъ покрываетъ
 Ужъ мной холодной, грядущей зимы.

Az "ifjú" szó szintaktikai felhasználása – jelző vagy állítmány – a fordításban a nyelv jellege miatt ugyanúgy nem oldható meg. Baleckij jelzőként használja, Kacsij elhagyja.

Az "elhull a virág, eliramlik az élet" örök banalitását itt mesterien kifejező sor igazsága a fordításban folyamatos szemléletű igealak alkalmazását kívánná. Baleckij befejezettet használ – Цвѣты ужъ осыплются, жизнь насъ покинетъ –, és még így is megbontja a "csak alany – csak állítmány" mondat egyszerűségét. Kacsij szintén megsérti a komor végső következtetés puritánságát, de folyamatos igét, vagyis jelen időt használ – И цвѣтъ такъ звядае, житя такъ минае ...

Nyilvánvalóan nem elvárható, hiszen megoldhatatlan, hogy a fordításban ezt a sort a magánhangzók mellett zömében likvidák képviseljék és így lényegében "magánhangzós" sor jöjjön létre, de az ösztönösen dolgozó ifjú fordító lágyabb sora hangulatában közelebb áll az eredetihez, mint a "poeta filologus" megoldása.

A költemény második tengelyét adó verssor, a "Még akkor is, ott is, örökre szeret!" megértéséhez szükséges második versszak fordítása (amely a bensőséges családi körben ifjú hitvesével tárgyaló költő helyzetét írja le) komoly nehézségeket, buktatókat állít a fordítók elé: itt mindenképpen el kell kerülni a giccshatást (vö. Keresztúri 1958). Ennek a feladatnak tudatos felismerését nem tételezhetjük fel a fordítóról. Az "ösztö-

nös" megérzést a buktatók esetleges elkerülésére Kacsijnál a "dal-stílus" lenne hivatva képviselni mind a kedveskedést kifejező kicsinyítő képzőkkel ellátott szavak, mind a könnyen vagy könnyedén pergő sorok alkalmazásával, de nem sok sikerrel: Сѣдай, моя жѣнко, въ обѣтя моѣ! Склони головоньку на груди...

Baleckijnál a komolyabb, sőt komorabb tónus és ennek megvalósítása érdekében a tudatos lexémahasználat gradációja figyelhető meg a прильни-től a плачь-on át egészen a панахида-ig:

Прильни, дорогая, прильни ты ко мнѣ!
Ты голову клонишь на грудь мою нынѣ,
А завтра не склонишь надъ мною въ землѣ?
Скажи, если раньше сойду я въ могилу,
Отъ сердца твой плачь панахиду споеть?

A zárógondolat kimondásáig vezető harmadik szakasz többé-kevésbé sikerült fordításában egyebek között a "fejfa" lefordítása okozott nehézséget. Kacsij helyesen, a "kereszt" megoldást választotta. Baleckij a sírra teteti a fátyolt (a поставь igealakot használja) a majdani "sebek, könnyek, illetőleg az ajkak" törlésére. Kacsij fordításában "miatta" törli majd a költő a könnyeket.

A költemény második alappillére, a "Még akkor is, ott is, örökre szeret!", a fordításokban a következőképpen olvasható: ... забыла .../ Крoвaвoе сердце, кoтoрoе любитъ /И тамъ, и тогда и на вѣки тебя – ahol is a kрoвaвoе сердце, enyhén szólva is, mesterkélт. Kacsij fordításában: ... не забуду /Тебе я, любитьи все буду и тамъ!

Ami pedig még a magyarban is vitás versformát illeti (Keresztúri 1958), megőrzéséről vagy átvételéről egyik fordítás esetében sem beszélhetünk.

Jurij Kacsij – tudtán kívül – akkor is nagy fába vágta fejszékét, amikor inspiráló tanárai tanácsára vállalkozott a könnyednek látszó és neki is tetsző versformájú Itt van az ősz, itt van újra... című költemény fordítására (Literaturna Negyilja 1943. november 15.). A költemény témája, tartalma érthető volt, közel állt az ifjú költőhöz, de a "háttér", többek között az elevatio lélektani és művelődéstörténeti fogalmát nem ismerte, de nem is ismerhette. Nem tudhatta, hogy a költő "látszatra úgy nézi a

világot, úgy mozog a világban, mint közülünk bárki, miközben könnyed természetességgel egyre magasabbra tör megvilágosodásában és megvilágosításunkban" (Németh 1972, 276).

A fiatal költő-műfordító valóban a népből jött és a nép között élt, igen jól ismerte népe nyelvét (és már akkor tudatosan törekedett még jobb megismerésére), ugyanolyan természetességgel fogalmazza meg anyanyelvén a banális és hétköznapi szavakból álló, ismétléseket is tartalmazó, familiárisan morfondírozó sorokat, mint az az eredetiben is van, vagyis hű tartalmi megoldást kapunk:

Туй вже остьнь, туй вже знову,
Красна, якъ усе менѣ.
Богъ одинъ лишъ знае чомъ такъ
Люблю? люблю я еѣ.

Erre a fordításra is bátran vonatkoztathatók Németh G. Béla szavai, hogy az elevatiót köznapibb, alsóbb fokról kezdeni aligha lehetne.

Amennyiben a tartalom és a nyelvi formák hű visszaadása elegendő lenne az "emelkedéshez", akkor a fordító mindent megtesz – és sikeresen – ennek érdekében, még ha nem is tud semmit arról, hogy a harmadik versszak magának a költőnek is buktatót jelentett a maga szabványosult irodalmi szólamaival. Vessük össze a szóbanforgó harmadik strófát:

Усмѣхаючись на землю
Сонце дивиться – земля
Задрѣмала ѣ сонце-мати
Такъ глядить, якъ на дитя.

Mosolyogva néz a földre
A szelíd nap sugara,
Mint elalvó gyermekére
Néz a szerető anya.

A fordító itt, amellet, hogy a költemény egész menetéből "kilógó" öttagú szóval kezdi a szakaszt, és hogy "beveti" a сонце-мати fogalmát, még azt a bűnt is elköveti, hogy megtöri a vers ritmusát és daljellegét.

A negyedik versszak élőbeszéd indíttatású, de az emelkedést a fordításban elsősorban a hű tartalmi megoldás, nem a lexikai-grammatikai hatások segítik (hacsak a земля-val egyező вся névmás használatának "különlegességét" és a видно szavakat nem soroljuk ide); az első versszakra jellemző familiáris jegyek sem figyelhetők meg ebben a részben:

Справдѣ осенью земля вся
 Не вмирае, лишь усне:
 Видно зъ очь еѣ не хвора,
 Але заспана лише.

J. Kacsij a fordítás idején semmit nem tudott Petőfi panteisztikus világfelfogásáról, nem is beszélve a következő strófában kifejtett "pánerotikus képzetkincsről", pusztán az anyanyelv adta lehetőséggel és költői tehetségével élve igyekezett "pontosan és szépen" a jól megértett szöveget lefordítani:

Шатя красное зметала,
 Тихо розблеклась она
 И вбересь одного рана
 Ажъ покажеся весна.

A magyar nyelv hangtörvényeinek és a háromféle "e" hangnak megfelelő adekvátságot, illetőleg az ezekhez járuló szóhangulati megnyilvánulásokat nem lehet számonkérni, de még hasonló jellegű próbálkozásokat sem a fiatal költőtől (Karabelesnél viszont láthatunk hasonlót), de a "levetette szép ruháit, csendben levetkezett" sorok szórendje és az ismétlés adekvátabb megoldása elvárható volt.

A költemény harmadik része (az első három szakasz életkép-szerű szituációt teremt; a második három az ódához közelíti a verset; a harmadik visszakapcsol a helyzetdalhoz és egymáshoz ötvözi a két műfaji elemet /Németh 1972/), amely az általánost visszavezeti az egyénire és itt konkrétan is a "kedves" tényleges megjelenését állítja elénk, a hetedik strófa mesterkéeltsége miatt meg sem közelíti az eredetét. Annál inkább a nyolcadik, amely népdalmotívumokra épül s amellyel már találkoztunk a Szeptember végén fordításánál is:

Люба, сядь ты коло мене
 Туй безъ слова и тихо будь,
 Якъ шумящий вѣтеръ-звуки
 Озеро ажъ не минуть.

Az utolsó versszak szinte zenei fináléja a fordításban is megőrzi a "bizalmasan bensőséges, szólítva-kérlelő én-te viszonyú" hanghordozást.

Mivel a "föl ne keltsük álmából" többesszámot ilyen módon megoldani nem tudta, ügyesen toldotta be a мною névmási alakot:

Якъ цѣлуешь, тихо уста
Д' моимъ своѣ приклади,
Дрѣмлючу такъ зъ сна природу
Вразъ изъ мною не збуди.

Nyelvezete "tőrül metszett" nyugati (Ung megyei) ruszin dialektus, amely ebben az időben a "hivatalos" nyelv alapját képezte s amelyet a költő a szülői házból hozott magával. Tudatosan használja az anyanyelv adta és verskövetelte lehetőségeket, szótagszámcsökkentést és -bővítést, így pl. az első versszakban: вже – уже; усе – все; a másodikban és harmadikban: и – й. A nyolcadikban az и nyilván sajtóhiba és й kellett volna a második sorban. Ezeknek a lehetőségeknek az alkalmazása a legszembetűnőbb az utolsó strófánál, ahol már a jóhangzás rovására megy: такъ зъ сна; д' моимъ.

A versformát tökéletesen visszaadja, annál is inkább, mert ez a forma élő és gyakori a kárpátaljai ukrán költészetben is. Vö.:

Мрія-птиця розправляє
Легкі крила і летить.
Він двадцятий слово має
Він надії – мрії жить!
(3 весною 1963, 52.)¹

A versformákkal nem volt tisztában az akkori fordító. A trocheusokat nem tudatosan alkalmazza, de itt-ott ösztönösen megérzi: lásd első strófa.

Petőfi költészetének igazsága és szépsége éppen azért nem vesztett ragyogásából, mert Petőfi Sándor az "öntudat költője" (Jabeleanu 1973). Erős, magabiztos egyéniségéből adódóan a nagyrahivatottság tudata igen korán jelentkezik költészetében. Bár verse játékos hangú – nem mint Horatiusé vagy Puskiné –, nem olcsó kacérkodás ez a halhatatlan-

¹Vö. még: Rudlovcsak 1983, 306.

sággal. Önmagáról szól – bár harmadik személyben –, a poétáról, a "szenvetések gyermekéről", aki halálos ágyán rebegi el a lelkéből lelken-dezett jövendölést. "Annak a zseninek a megnyilatkozása ez, aki nemcsak tehetségét, de tehetsége felelősségét is érzi" (Pándi-Pálmai 1973, 35).

A tehetséget érezte, a felelősségre pedig rádöbrent (a kor rádöb-bentette) maga a fordító is. A választásnál a tartalom mellett – maga a fordító mondja – a forma is szerepet játszott. A "Jövendölés"-ről van szó, amely Вѣщованя címen J. Kacsij fordításában gördülékeny, formailag szinte kifogástalan költeményként jelent meg a Literaturna Negylja 1943. szeptember 1-i számában. Nyelvezete a fordítótól már megszokott "hivatalosként" elfogadott tájnyelv a maga gazdagságában; a népdaljelleg mellett itt formailag a műköltészeti eszközök is nagyobb teret kapnak, elsősorban a mondatszerkesztésben, ugyanis a népdalban (de a prózában is) megszokott szórendet gyakran aláveti a formai követelményeknek (vö. inverziók alkalmazása: божа рисуре сны въ ноци рука; горѣла въ гру-дяхъ такъ теплыхъ молодость огнѣмъ; вѣчно буде жити сына, поета, ясное имя).

A szöveghűség csak itt-ott lazább a tőle megszokottnál, például:

Fiacskám, lelkem drága napja,
 Napomnak fénye! örvendezz;
 Сей день, мой сыне, такъ великий
 Менѣ лучъ сонця, радуйся!

vagy:

Halál ne vidd el őt karomból
 Ne vidd korán el a fiút;
 Не взми его отъ мене, смерте,
 Такъ скоро, часъ ще не минувъ...

A forma megtartása érdekében itt is él a szótagszámok rövidítésé-nek lehetőségeivel: онъ й они; до неба й славы; ... спѣвъ й лучѣвъ ... взми. Őt esetben használ vocativust, abból háromszor az anya megszólít-ásánál: мамо; мой сыне, смерте.

A "nem fejtenéd meg, mit jelent?" sor helyett adott fordítás lényege-сен keményebb az infinitivusz használatával: Та что значить се? Пояснѣть!

A közismertté vált utolsó négy sor fordítása sikeres, pontosan tükrözi Petőfi gondolatát:

О, мамо, сны не обманяють
Хоть въ домовинѣ буду я,
Но вѣчно буде жити сына,
Поета, ясное имя.

A "Szeptember végén" bizonyítani akaró, erőt és költői talentumot megmutató fordítása mellett még egy szerelmes vers fordítását vállalta a Mednyánszky Bertához írt ciklusból, az "Éj van" címűt (Ночь). A lírai beállítottság, természetesen, a fiatal költő-műfordítónál is megvolt. A kérdés az, hogyan sikerült Kacsijnak a színpompás, hasonlatokkal, metaforákkal teli költői nyelvet a fordításban megtartania. Vajon a "szőke gyermek, kékszemű kökényfa", akiért a költő "meglopná az álmok kincstárát, hogy gazdagítsa a szegény valót", ilyen bájosan és szemléletesen jelenik-e meg a fordításban is?

Жовто-влоско моя синьоока,
Дороженька, что въ сей робишь часъ?

A két sor minden becéző kedveskedése ellenére nélkülözi a "kékszemű kökényfa" csodálatos képi és hangulati kifejezését. Más kérdés, hogyan lehetne ezt megvalósítani zárt formában, vagyis versben, de tény, hogy a ruszin nyelv ismeri a megfelelő, az alkalmazottnál megfelelőbb kifejezéseket, vagyis a megoldási lehetőségeket (вö. треноокий; очи, якъ терень).

Sikeresebb a befejező két sor:

Бо обкравъ бы сонъ усѣхъ богатствъ и
Бѣдну дѣйность такъ хоть збогативъ.

Legsikeresebb a költemény második szakaszának a fordítása. Az utolsó sor szótagszáamához azonban a "въ" helyett az ukrán "у" vagy a helyi nyelv "во" előljárója szükséges.

Ось, мене солодкѣ сны обвили.
Хоть не сплю я, сниться й такъ менѣ –
Царство свѣтлое – сонъ каждый й ты, мой
Ангеле, короною въ нѣмъ.

A háborús években – minden valószínűség szerint – sokkal több kísérlet és versfordítás keletkezett, mint amennyire publikálási lehetőség adódott. Igazolja ezt az a tény is, hogy Jurij Kacsij fordításai közül is előkerült három Petőfi-vers az 1943-as évből, amelyek a mai napig kéziratban maradtak, s amelyeket a fordító szívesen bocsátott rendelkezésünkre. Ezek a fordítások a következők:

Перша роль	(Első szerepem)
Усе змінилось на землі!	(Egy bölcs hajdan...)
Зоре землю-ораницю...	(Földét a földműves...)

Ezek a fordítások is – mint Kacsij eddig értékelt fordításai – hűen adják vissza Petőfi bölcs és szellemes, olykor csípős gondolatait.

A "Szeptember végén" c. vers fordítását a "Melléklet" tartalmazza.

IRODALOM

Évkönyv 1938/39	Az ungvári m. kir. áll. gimnázium évkönyve az 1938/39. isk. évről. Közzétette: Szulincsák László igazgató. Ungvár, 1939.
Унгарская мадь. кор. державная гимназія.
Годничный отчеть за 1938/39. учебный годь.
Évkönyv 1940/41	Az ungvári m. kir. áll. gimnázium évkönyve az 1940/41. iskolai évről. Közzétette: dr. Szulincsák László igazgató. Ungvár, 1941.
Ужгородска мадь. кор. держ. гимназія.
Годничный отчеть за 1940/41. учебный годь.
Jabeleanu 1973	Jabeleanu, Eugén: Petőfi Sándor vagy az öntudat. In: Petőfi koszorúi. Bp., 1973.
Keresztúri 1958	Keresztúri Dezső: Költemények magyarázása. In: Irodalomtörténet, 1958. 3-4. sz.
Kosztolányi 1973	Kosztolányi Dezső: Szeptember végén. In: Petőfi koszorúi. Bp., 1973.
Medve-Újj 1996	Medve Zoltán - Újj Anna: Ruszinok és ukránok. In: KLIÓ '96/1. 1996.
Németh 1972	Németh G. Béla: Az ódához emelt dal. In: Petőfi tüze. Bp., 1972.
Pándi-Pálmai 1973	Pándi Pál - Pálmai Kálmán: Petőfi Sándor. Bp., 1973.

- Rudlovczak 1983** Закарпатоукраїнські фольклористи і їх фольклорні записи 50-60 років минулого сторіччя в рукописних фондах Я. Головацького. Ін: Науковий Збірник, 1983.
- Viscsij vohony 1974** Віщій вогонь. (Упорядкування та післямова Ю. І. Балєги). Ужгород, 1974.
- Z vesznoju 1963** З весною в серці. Збірник поезій. Ужгород, 1963.

Melléklet

А. Петєфій: Концемъ сєптембра

Цвѣтуть ще въ долинь миленькѣ так цвѣты,
 Ще все зеленѣе тополя въ окнахъ,
 А видишь тамъ посла вже зимного свѣта?
 Покрывѣ снѣгъ усе вже въ високихъ горахъ.
 А въ моему сердцю ще лѣто горяче
 И доки у нему цвѣте такъ она,
 Зовсѣмъ посивѣе волося, старечу
 Уже голову схилить морозъ и зима.

И цвѣтъ такъ звядає, житя такъ минає...
 Сѣдай, моя жѣнко, въ обятя моѣ!
 Склони головоньку на груди, кто знає
 Ци завтра не быти надъ гробомъ тобѣ?
 Кажи, что якъ скорше умру я, то тѣло
 Зъ слезами ховати ты будешъ мое?
 Ци скоро потому, залюблена смѣло
 Залишишь имя ты, такъ все дороге?

Коли ты вдовицѣ завой разъ завержешъ,
 Завѣсь тамъ якъ прапоръ на крестъ мой менѣ.
 За нимъ я изъ гроба колись разъ навернусь
 У повночь й понесу зъ собою, тогды
 Стирати нимъ слезы зза тебе я буду,
 Что скоро забыла мене такъ и шрамъ
 Обвяжу на сердцю, але не забуду
 Тебе я, любити все буду и тамъ!

Fordította: Jurij Kacsij